

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Географічний факультет

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

НАВЧАЛЬНА ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНА ПРАКТИКА

для студентів

галузь знань **10 Природничі науки**
спеціальність **106 Географія**
освітній рівень **Бакалавр**
вид дисципліни **вибіркова**

Форма навчання **денна**
Навчальний рік **2019/2020**
Семестр **4**
Кількість кредитів ECTS **5**
Мова викладання, навчання
та оцінювання **українська**
Форма заключного контролю **диференційований
залік**

Викладачі: *Ковтонюк Ольга Володимирівна*, кандидат географічних наук, доцент кафедри землезнавства та геоморфології, доцент; *Лаврук Тетяна Миколаївна*, кандидат географічних наук, доцент кафедри землезнавства та геоморфології, доцент; *Корогода Наталія Петрівна*, кандидат географічних наук, доцент кафедри фізичної географії та геоecології, доцент; *Діброва Іван Олександрович*, кандидат географічних наук, доцент кафедри фізичної географії та геоecології, доцент; *Матвієнко Володимир Миколайович*, кандидат географічних наук, доцент кафедри економічної та соціальної географії, доцент; *Трусій Оксана Миколаївна*, кандидат географічних наук, доцент кафедри економічної та соціальної географії, доцент.

Пролонговано: на 20_/20_ н.р. _____ (_____) «_» 20_ р.
(місяць, рік, день)

на 20_/20_ н.р. _____ (_____) «_» 20_ р.
(місяць, рік, день)

КИЇВ – 2019

Розробники: *Ковтонюк Ольга Володимирівна*, кандидат географічних наук, доцент кафедри землезнавства та геоморфології, доцент, кафедра землезнавства та геоморфології;

Лаврук Тетяна Миколаївна, кандидат географічних наук, доцент кафедри землезнавства та геоморфології, доцент, кафедра землезнавства та геоморфології;

Корогода Наталія Петрівна, кандидат географічних наук, доцент кафедри фізичної географії та геоекології, доцент, кафедра фізичної географії та геоекології;

Діброва Іван Олександрович, кандидат географічних наук, доцент кафедри фізичної географії та геоекології, доцент, кафедра фізичної географії та геоекології;

Матвієнко Володимир Миколайович, кандидат географічних наук, доцент кафедри економічної та соціальної географії, доцент, кафедра економічної та соціальної географії;

Трусій Оксана Миколаївна, кандидат географічних наук, доцент кафедри економічної та соціальної географії, доцент, кафедра економічної та соціальної географії.

Схвалено науково - методичною комісією факультету

Протокол від « 2 » *листопада* 2019 року № 7

Голова науково-методичної комісії

проф. Запотоцький С.П.

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Головою педагогічної ради

« 2 » *листопада* 2019 року

ВСТУП

1. Мета дисципліни – сформувати у студентів здатності до вирішення теоретичних та прикладних питань у навчанні та професійній діяльності у предметній області географії

шляхом формування уявлень про єдність природи, суспільства та виробництва на основі польових географічних досліджень.

2. Попередні вимоги до опанування або вибору навчальної дисципліни:

1) успішне опанування таких навчальних дисциплін як «Геологія, «Ґрунтознавство», «Геоморфологія», «Ландшафтознавство», «Суспільна географія (Human geography)», «Вступ до університетських студій», «Дослідження рельєфу та геологічної будови», «Навчальна практика з основ польових природничо-географічних досліджень» / «Навчальна практика з основ польових економіко-географічних досліджень» (залежно від спеціальності).

2) володіння методами польових географічних досліджень;

3) навички роботи з картографічними матеріалами.

3. Анотація навчальної дисципліни.

Дисципліна складається з двох змістовних модулів. Перший з них, залежно від спеціальності та спеціалізації присвячений знайомству з ландшафтними комплексами, геоморфологічною будовою та сучасними екзогенними процесами що є притаманними для рівнинних територій, а також суспільно-географічним комплексом великого міста (на прикладі м. Києва). Базою для проведення цієї частини практики виступає географічний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Практика проводиться у об'ємі 2 кредитів (60 годин).

Другий модуль дисципліни складається з трьох частин, що відповідно присвячені: знайомству з особливостями ведення господарства в умовах гірських території; вивченню ландшафтів; вивченню форм рельєфу та сучасних екзогенних процесів, що є типовими для них (на прикладі Українських Карпат). Базою проведення цієї частини практики є навчально-наукова база «Ясіня» Київського національного університету імені Тараса Шевченка в с. Чорна Тиса Рахівського району Закарпатської області. Практика проводиться у об'ємі 3 кредитів (90 годин).

Навчальна дисципліна «Навчальна професійно-орієнтована практика» є однією з складових комплексної підготовки освітньо-професійної програми «Геоморфологія та природничий туризм» спеціальності 106-«Географія»

4. Завдання (навчальні цілі) дисципліни спрямовані на формування професійного сприйняття єдності суспільства та природи, їх взаємних впливів, що виражаються у специфіці ведення господарства в умовах рівнинних та гірських територій. Вцілому, незалежно від професійного спрямування, виділяються такі основні завдання дисципліни:

- сформувані навички організації польових економіко-географічних та ландшафтно-геоморфологічних досліджень в умовах рівнинних та гірських територій, враховуючи заходи з техніки безпеки (ФК 6);

- сформувані навички самостійного дослідження у польових умовах на гірських та рівнинних територіях просторово-часових параметрів організації природи населення та господарства і взаємозв'язків між ними, зокрема на прикладі вивчення ландшафтних комплексів та їх антропогенних змін, прояву та перебігу несприятливих екзогенних процесів, їх впливу на ведення господарської діяльності (ФК 8);

- сформувані навички збору, узагальнення та аналізу даних отриманих у результаті польових економіко-географічних та ландшафтно-геоморфологічних досліджень та їх представлення (ФК 3);

- закріпити навички працювати як самостійно, так і в команді (ЗК 12);

- закріпити здатність планувати час та управляти ним (ЗК 13);

- сформувані вміння дотримуватися норм здорового способу життя та впроваджувати їх у особистій професійній діяльності (ЗК 14).

Для першого модулю освітньо-професійної програми «Економічна географія» додатково визначаються такі завдання:

- сформувані розуміння головних господарських функцій великого міста (ФК 2).

Для першого модулю програми «Природнича географія» додатково визначаються такі завдання:

- сформувані уявлення про ландшафтно-геоморфологічну будову урбанізованих територій, її антропогенну трансформацію (ФК 5).

Для другого модулю додатково визначаються такі завдання:

- надати уявлення про особливості розвитку господарського комплексу Рахівського району на основі використання методів польових економіко-географічних досліджень, статистичних матеріалів та первинної економіко-географічної інформації (ФК 8);

- сформувані уявлення про багатогранність та етапність формування гірського рельєфу та рельєфоутворюючі процеси (ФК 5);

- набути навички виділяти природні комплекси в межах гірських територій, а також фіксувати взаємозв'язки між їх компонентами (ФК 10).

5. Результати навчання за дисципліною:

Результат навчання (1. знати; 2. вміти; 3. комунікація; 4. автономність та відповідальність)		Форми (та/або методи і технології) викладання і навчання	Методи оцінювання	Відсоток у підсумковій оцінці з дисципліни
Код	Результат навчання			
1.1	особливості організації польових економіко-географічних та ландшафтно-геоморфологічних досліджень в умовах рівнинних та гірських територій, враховуючи заходи з техніки безпеки;	<i>лекція, польові маршрути, камеральні роботи</i>	<i>опитування в усній формі</i>	до 5%
1.2	знати і застосовувати теорії, парадигми, концепції та принципи в суспільно-географічних дослідженнях та ландшафтно-геоморфологічних дослідженнях;			до 5%
1.3	методику досліджень природних та перетворених людиною ландшафтів, методику складання великомасштабних ландшафтних карт;			до 5%
1.4	методику соціально-географічних досліджень урбанізованих територій;			до 5%
1.5	генетичні типи рельєфу, у тому числі і антропогенні, що притаманні для рівнинних та гірських територій та ознаки перебігу сучасних екзогенних процесів та вплив їх на господарську діяльність;			до 5%
1.6	уявлення про природні, природно-антропогенні та антропогенні ландшафти, прийоми використання теоретичних			до 5%

7. Схема формування оцінки

Рівень досягнення всіх запланованих результатів навчання визначається за результатами проходження польової частини практики, виконанні практичних завдань, опитуванні та участі у камеральних роботах, зокрема у підготовці, оформленні та захисті підсумкового звіту (диференційованого заліку).

Питома вага результатів навчання у підсумковій оцінці за умови її опанування на належному рівні така:

- результати навчання – **1.1 – 1.5 (знання)** – до 5% за кожен;
- результати навчання – **2.1. -2.3 (вміння)** - до 15%;
- результати навчання – **3 (комунікація)** - до 10%;
- результати навчання – **4 (автономність та відповідальність)** - до 10%

7.1. Форми оцінювання студентів:

Заняття проходять у вигляді лекцій та практичних завдань, польових маршрутів, камеральних робіт. Передбачається як групове, так і індивідуальне їх виконання.

Протягом навчальної практики викладач безпосередньо спрямовує і контролює роботу студента як під час польових досліджень, так і під час камеральної обробки матеріалів та виконання індивідуальних завдань

Сумарна оцінка формується пропорційно до кількості кредитів за кожним змістовним модулем (ЗМ) практики.

Відповідно, на оцінювання першого модулю відводиться 40 балів, на другий модуль 60 балів.

В межах першого модулю максимально 24 бали (60% від кількості балів відведених на цей модуль) – відводиться на оцінювання звіту та 16 балів на захист.

В другому модулі на кожну його частину відводиться по 20 балів, з яких 12 іде на оцінювання звіту, 6 – на захист.

- **поточне оцінювання:** кількість балів, що отримує студент протягом терміну проходження 1 змістового модуля та 1, 2, 3 частин другого модулю, є сумою балів, що були отримані при оцінюванні: 1) усних відповідей та виконанні практичних завдань під час маршрутів; 3) участі у підготовці та оформленні звіту.

Оцінювання за формами контролю:

Форми контролю	ЗМ 1	ЗМ 2 (для кожної частини)
	Мін. /Макс.	Мін. /Макс.
Усне опитування та оцінювання практичних завдань	12/20	6/10
Оцінка за участь у підготовці та оформленні звіту	12/20	6/10

- **умови допуску до заліку:** Студенти не допускаються до підсумкового контролю за відсутності звіту, що підтверджує виконання ними усіх завдань в межах навчальної практики. Студенти, які набрали сумарно меншу кількість балів, ніж рекомендований мінімум 24 бали для першого модулю та 12 балів для будь-якої частини другого модулю при захисті звіту отримують додаткові питання та завдання.

Після перевірки поданого звіту за кожним видом практики окремо студенти його захищають. При цьому вони повинні продемонструвати певні прикладні знання за окремими модулями та частинами практики. Після цього викладач виставляє кожному студенту оцінку за практику. Звіти за окремими видами практик передаються на профільні кафедри.

При простому розрахунку отримаємо:

	ЗМ 1	ЗМ 2			Підсумкова оцінка
		Частина 1	Частина 2	Частина 3	
<i>Мінімум</i>	24	12	12	12	60
Максимум	40	20	20	20	100

Загалом, формування оцінки спирається на «Положення про організацію освітнього процесу у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка», введеного в дію наказом № 716-32 від 31 серпня 2018 року.

7.2. Організація оцінювання: опитування в усній формі та/або оцінювання практичних завдань проводиться під час польових маршрутів. Захист заключного звіту відбувається в останній день практики і включає доповідь за розділом звіту, який готував студент, та відповіді на запитання.

Контроль за результатами практики здійснюється керівником окремого виду практики.

Вимоги до звіту. Звіт складає бригада студентів у кількості 4 - 5 осіб, його зміст визначається завданнями практики. Звіт містить текст із включенням рисунків, схем, таблиць, прикладів описів відслонень, завершується списком використаних джерел.

Шкала відповідності

Оцінка (за національною шкалою) / National grade	Рівень досягнень, % / Marks, %
Зараховано / Passed	60-100%
Не зараховано / Fail	0-59%

Тематичний план практики

№ п/п	Назва теми	Кількість годин		
		лекції	практичні	самостійна робота
Змістовий модуль 1. Суспільно-географічні та ландшафтно-геоморфологічні дослідження в умовах рівнинних територій				
<i>Для освітньо-професійної програми «Економічна географія»</i>				
1	Особливості формування та розвитку суспільно-географічного комплексу (адміністративного району, міста).	10	20	30
	Всього	60		
<i>Для освітньо-професійної програми «Природнича географія»</i>				
2	маршрут №1 «НПП «Голосіївський» - ставок Дідорівка»	2	4	6
4	маршрут № 2 «НПП «Голосіївський» в межах урочища Лісники»,	2	4	6
5	маршрут № 3 - маршрут № 2 «НПП «Голосіївський» в північній частині (Святошинсько-Біличанський лісовий масив)	2	4	6
6	маршрут № 4 «водно-болотні комплекси НПП «Голосіївський» у долині річки Віта	2	4	6
7	маршрут № 4 («географічний факультет - НПП «Голосіївський»)	2	4	6
	Всього	60		
Змістовий модуль 2. Суспільно-географічні та ландшафтно-геоморфологічні дослідження в умовах гірських територій				
<i>Частина 1. Суспільно-географічні дослідження</i>				
8	Оцінка стану природокористування досліджуваної території	4	2	2
9	Аналіз демографічної ситуації та системи розселення Рахівського району.		6	
10	Ознайомлення з особливостями ведення сільського господарства.		6	
11	Ознайомлення з роботою промислового підприємства.		6	
12	Дослідження територіальної системи сфери обслуговування.		4	
	Всього	30		
<i>Частина 2. Ландшафтознавчі дослідження</i>				
	База «Ясіня» - долина струмка Великий Ведмежий – курум	6	2	
	База «Ясіня» - урочище Реп'янець- гора Братківська		6	
	База «Ясіня» - полонина Татул – Ворожецькі озера		6	
	База «Ясіня» - долина річки Чорна Тиса вниз за течією – кордон лісництва		6	

	База «Ясіня» – гора Татарука – хребет Свидовець-гора Котел-полонина Татул – база «Ясіня»		4	
	Всього		30	
Частина 3. Геоморфологічні дослідження				
	База «Ясіня» – долиною р. Апшинець – до гирла струмка Ворожечок	6	2	
	База «Ясіня – урочище Реп'янець – г.Братківська		6	
	База «Ясіня» – долина струмка Великий Медвежий – г. Чорна Клива		6	
	База «Ясіня» – полонина Татул – хр. Котел – Ворожецькі озера		6	
	База «Ясіня» – хр. Кичера – полонина Ріпта – г. Татарука – оз. Апшинець – полонина Ворожецька		4	
	Всього		30	
	Всього за змістовні модулі для кожної освітньої програми окремо	26	92	32

Загальний обсяг 150 год., в тому числі:

Лекцій – 26 год.,

практичних – 92 год.,

самостійної роботи - 32 год.

Модуль 1. Суспільно-географічні та ландшафтно-геоморфологічні дослідження в умовах рівнинних територій.

Для освітньо-професійної програми «Економічна географія»

Особливості формування та розвитку суспільно-географічного комплексу (адміністративного району, міста).

Для проведення суспільно-географічного дослідження (адміністративного району, міста) необхідно виконати такі завдання:

1) *Характеристика економіко-географічного положення*

2) *Аналіз демографічної ситуації та системи розселення даного району, міста.* Необхідно дати опис демографічної ситуації в адміністративному районі (місті).

Матеріали для виконання завдання: статистичні дані, щодо чисельності, щільності, статевовікової структури, динаміки, національного складу, структури зайнятості населення в розрізі населених пунктів району чи міста.

3) *Загальна характеристика господарства досліджуваного об'єкта*

Необхідно скласти економіко-географічну характеристику промисловості, сільського господарства. Зробити висновки про спеціалізацію промисловості району чи міста та оцінити сучасний рівень її розвитку.

Матеріали: статистичні дані

4) *Дослідження видів соціальної активності в парку (сквері) чи іншому публічному просторі.*

Дане дослідження має декілька етапів:

I етап. Обираємо об'єкт дослідження (певний парк, сквер, чи інш. публічний простір). Спершу здійснюємо польове картографування організації території простору та описуємо об'єкти, що розміщені у просторі, які надають можливість здійснювати відповідні активності на даній території.

Мета цього етапу: визначити, які активності пропонує даний публічний простір користувачам.

II етап полягає у визначенні активності, які користувачі здійснюють в даному просторі відмінність в часі та віковій структурі користувачів.

Для цього здійснюємо натуральні спостереження (застосування методу спостереження) протягом 3-4 днів у різні години (ранок, день, вечір). Спостереження проводимо кожного дня протягом 1-2 год. Визначаємо найактивніші зони використання простору. Висновок.

Для освітньо-професійної програми «Природнича географія»

Даний модуль практики складається з наступних етапів. Кількість маршрутів, їх тривалість та черговість залежать від погодних умов.

- *установча лекція*, під час якої пояснюється зміст і завдання практики, фізико-географічні та ландшафтні особливості території проведення практики, методика проведення польових ландшафтних досліджень у гірських місцевостях та прийоми роботи з приладами.

- *маршрут №1* «НПП «Голосіївський» - ставок Дідорівка», орієнтовний час проходження маршруту 3,5 години.

Під час походження маршруту студенти знайомляться з фізико-географічними умовами території, проводять великомасштабне ландшафтне знімання (вимірювання довжини маршруту, прокладення азимутального ходу, вимірювання кутів нахилу поверхні, складання абрисів маршруту). Виконують опис фацій, на відповідних бланках, на репрезентативних точках: (ботанічна характеристика, ґрунтове дослідження, геоморфологічні та гідрологічні особливості).

- *камеральні роботи*, під час яких, на основі маршрутних даних складається опис маршруту та ландшафтна карта маршруту.

- *маршрут № 2* «НПП «Голосіївський» в межах урочища Лісники», орієнтовний час проходження маршруту 6 годин.

Під час походження маршруту студенти виконують прив'язку точок спостереження до існуючих картографічних матеріалів (карти масштабу 1:50000, 1:100000), знайомляться з ландшафтними особливостями лісостепових територій. Виконують опис фацій, на відповідних бланках, на репрезентативних точках: (ботанічна характеристика, ґрунтове дослідження, геоморфологічні особливості, гідрологічні особливості).

- *камеральні роботи*, під час яких, на основі маршрутних даних складається опис маршруту, та на основі картографічних даних складається ландшафтний профіль.

- *маршрут № 3 - маршрут № 2* «НПП «Голосіївський» в північній частині (Святошинсько-Біличанський лісовий масив), орієнтовний час проходження маршруту 6 годин.

Під час походження маршруту студенти виконують прив'язку точок спостереження до існуючих картографічних матеріалів (карти масштабу 1:50000, 1:100000), знайомляться з ландшафтними особливостями поліських територій. Виконують опис фацій, на відповідних бланках, на репрезентативних точках: (ботанічна характеристика, ґрунтове дослідження, геоморфологічні особливості, гідрологічні особливості).

- *камеральні роботи*, під час яких, на основі маршрутних даних складається опис маршруту, та на основі картографічних даних складається ландшафтний профіль.

- *маршрут № 4* «водно-болотні комплекси НПП «Голосіївський» у долині річки Віта, орієнтовний час проходження маршруту 6 годин.

Під час походження маршруту студенти виконують прив'язку точок спостереження до існуючих картографічних матеріалів (карти масштабу 1:50000, 1:100000), знайомляться з ландшафтними комплексами заплав. Виконують опис фацій, на відповідних бланках, на репрезентативних точках: (ботанічна характеристика, ґрунтове дослідження, геоморфологічні особливості, гідрологічні особливості).

- *камеральні роботи*, під час яких на основі маршрутних даних складається опис маршруту, на основі картографічних даних складається ландшафтний профіль.

- маршрут № 4 («географічний факультет - НПП «Голосіївський»), орієнтовний час проходження маршруту 4 годин.

Під час походження маршруту студенти виконують прив'язку точок спостереження до існуючих картографічних матеріалів (карти масштабу 1:50000, 1:100000), знайомляться з антропогенними ландшафтними комплексами.

- камеральні роботи, під час яких на основі маршрутних даних складається опис маршруту.

- написання звіту та його захист.

Методичні рекомендації:

Кожен студент на практиці веде індивідуальний щоденник. У ньому записуються всі види робіт, маршрути, лекції, описи точок, профілів, власні спостереження.

Вимоги до написання звіту з практики: звіт з практики має містити наступні розділи:

- вступ, в якому розкривається мета, завдання і зміст практики
- загальна фізико-географічна характеристика району проведення практики
- методика польового великомасштабного ландшафтного картографування та профілювання

- аналіз ландшафтно-морфологічної структури, стану ландшафтів та їх господарського використання за основними маршрутами досліджень

- висновки

- додатки до звіту: бланки опису фацій, графічні та табличні матеріали (картосхеми маршрутів, ландшафтні профілі тощо)

Рекомендована література до модулю освітньої програми «Природнича географія»

1. Наскрізна програма навчальних та виробничих практик для студентів географічного факультету/ за ред.П.Г. Шищенка.- К.:РВЦ «Київський університет», 1997.-117 с.

2. Робоча навчальна програма «Ландшафтознавство»

3. Видина А.А. Методические указания по полевым крупномасштабным исследованиям. – М., 1962.

4. Геренчук К.І., Раковська Е.М., Топчієв О.Г. Польові географічні дослідження. – К., 1975.

Модуль 2. Суспільно-географічні та ландшафтно-геоморфологічні дослідження в умовах гірських територій.

Даний модуль проводиться за класичною схемою польових досліджень. Кожна частина модулю складається з трьох етапів – камерального передпольового, польового та камерального післяпольового.

Камеральний передпольовий етап розпочинається:

- вступною лекцією щодо поставленої мети і завдання кожної конкретної частини практики;

- інструктажем щодо форми одягу і спорядження для проведення польових спостережень і техніки безпеки при проходженні маршрутів у гірській місцевості.

Польовий етап.

Основний час практики відводиться на проведення польових досліджень у вигляді серії маршрутів з метою оволодіння навичками географічних досліджень в умовах гірського рельєфу.

Камеральний післяпольовий етап.

Проводиться аналіз та узагальнення інформації отриманої під час польових досліджень та аналізу літературних джерел. Отримані результати оформлюються у формі звіту.

Частина 1.

Суспільно-географічні дослідження

На початку роботи студенти ознайомлюються із об'єктом вивчення, прослухавши вступну лекцію на тему: «Суспільно-географічний комплекс Рахівського району закарпатської області». Після цього передбачається виконання таких навчальних завдань:

Завдання 1. Оцінка стану природокористування. Необхідно скласти господарський профіль території з інформацією про стан природокористування на територіях, що оточують трасу маршруту, і дати бальну оцінку інтенсивності землекористування. *Об'єкт:* профіль за маршрутом:

- 1) Навчально-наукова база «Ясіня» - с. Чорна Тиса;
- 2) Навчально-наукова база «Ясіня» - витік р. Чорна Тиса.

Примітка: з фізико-географічними характеристиками ландшафту по профілю маршруту студенти ознайомлюються під час ландшафтної практики

Завдання 2. Аналіз демографічної ситуації та системи розселення Рахівського району. Необхідно дати опис демографічної ситуації в сільському адміністративному районі. Визначити основні риси функціональних типів населених пунктів. Проаналізувати ринок праці району. *Об'єкти:* населені пункти району – с. Чорна Тиса, смт Ясіня, м. Рахів.

Матеріали для виконання завдання: статистичні дані, щодо чисельності, щільності, статевовікової структури, динаміки, національного складу, структури зайнятості населення в розрізі населених пунктів району. Карта району, результати анкетування.

Завдання 3. Ознайомлення з особливостями ведення сільського господарства. Необхідно скласти характеристику економічного стану та виробничої спеціалізації сільського господарського району, на основі аналізу природних, економічних та соціальних чинників. Ознайомитися з організацією та особливостями відгінно-пасовищного типу ведення тваринництва. *Об'єкт:* відгінно-пасовищні господарства полонин, територія яких найближча до навчально-наукової бази «Ясіня».

Матеріали для виконання завдання, опитування, обробка статистичних даних.

Примітка: з агрокліматичними особливостями території, станом ґрунтового покриву, ерозійними процесами студенти ознайомлюються на ландшафтній та геоморфологічній складових практики.

Завдання 4. Ознайомлення з роботою промислового підприємства. Необхідно скласти економіко-географічну характеристику промислового підприємства та його сировинної бази. Зробити висновки про спеціалізацію промисловості Рахівського району та оцінити сучасний рівень її розвитку. *Об'єкт:* одне з підприємств сировинної орієнтації, що відображає специфіку промислового освоєння району.

Матеріали: статистичні дані про стан виробництва товарної продукції в Рахівському районі. Карта Рахівського району; результати опитування спеціалістів, що містять інформацію про склад підприємств, особливості технології; обладнання, постачання сировини, палива, енергії водопостачання, транспорту та збут готової продукції.

Завдання 5. Дослідження територіальної системи сфери обслуговування. Необхідно ознайомитися із станом сфери обслуговування району (територіальна структура та забезпеченість послугами) в цілому та можливостями рекреаційної бази зокрема. *Об'єкти:* м. Рахів, с. Ясіня; турбаза «Високі Карпати», турбаза «Едельвейс».

Матеріали: схеми населених пунктів, статистичні дані про діяльність підприємств сфери обслуговування та матеріали опитування.

Рекомендова література до частини 1:

1. Географічна енциклопедія України. – К. – 1993. Т.3
2. Історія міст і сіл Української РСР. Закарпатська обл.- К.: 1969. С476-529
3. Природні умови і природні ресурси Українських Карпат – К.,1968. Природа Закарпатської області. – 1981. – С.25-28 Природні багатства Закарпаття. – Ужгород 1987.

4. Рахівський район: природа, населення, господарство: навчально-методичний посібник із професійно-орієнтованої практики / С.П.Запотоцький, Ю.С.Брайчевський, О.О.Галаган та ін.; за ред. Я.Б.Олійника. – К.: ВПЦ. «Київський університет», 2016. – 254 с.

Частина 2.

Ландшафтознавчі дослідження

Дана частина практики передбачає камеральні та польові дослідження та починається з *установчої лекції*, під час якої пояснюється зміст і завдання практики, фізико-географічні та ландшафтні особливості території проведення практики, методика проведення польових ландшафтних досліджень у гірських місцевостях та прийоми роботи з приладами.. проходження низки маршрутів.

Кількість маршрутів, їх черговість та тривалість визначається конкретними погодними умовами та рівнем фізичної підготовки студентів. Основними серед них є:

- *маршрут №1* «База «Ясіня» - долина струмка Великий Ведмежий – курум». Під час походження маршруту студенти знайомляться з фізико-географічними умовами території, проводять великомасштабне ландшафтне знімання (вимірювання довжини маршруту, прокладення азимутального ходу, вимірювання кутів нахилу поверхні, складання абрисів маршруту). Виконують опис фацій, на відповідних бланках, на репрезентативних точках: точка №1- гирло струмка Великий Ведмежий, точка №2 – обирається студентами на терасі струмка Великий Ведмежий, точка № 3 - курум (ботанічна характеристика, ґрунтове дослідження, геоморфологічні та гідрологічні особливості). *Камеральні роботи*, під час яких, на основі маршрутних даних складається опис маршруту та ландшафтна карта маршруту.

- *маршрут № 2* «База «Ясіня» - урочище Реп'янець- гора Братківська». Під час походження маршруту студенти виконують прив'язку точок спостереження до існуючих картографічних матеріалів (карти масштабу 1:50000, 1:100000), знайомляться з ландшафтними особливостями привершинних територій. Виконують опис фацій, на відповідних бланках, на репрезентативних точках: точка №1 - урочище Реп'янець, точка №2 – обирається студентами на полонині, точка № 3 вершина гори Братківська (ботанічна характеристика, ґрунтове дослідження, геоморфологічні особливості, гідрологічні особливості). *Камеральні роботи*, під час яких, на основі маршрутних даних складається опис маршруту, та на основі картографічних даних складається ландшафтний профіль.

- *маршрут № 3* «База «Ясіня» - полонина Татул – Ворожецькі озера. Під час походження маршруту студенти виконують прив'язку точок спостереження до існуючих картографічних матеріалів (карти масштабу 1:50000, 1:100000), знайомляться з природно-антропогенними ландшафтними комплексами (полонина Татул) та особливостями привершинних територій, утворених діяльністю льодовиків. Виконують опис фацій, на відповідних бланках, на репрезентативних точках: точка №1 - гирло струмка Апшинець, точка №2 - полонина Татул, точка №3 - Ворожецькі озера (ботанічна характеристика, ґрунтове дослідження, геоморфологічні особливості, гідрологічні особливості). *Камеральні роботи*, під час яких на основі маршрутних даних складається опис маршруту, на основі картографічних даних складається ландшафтний профіль.

- *маршрут № 4* «База «Ясіня» - долина річки Чорна Тиса вниз за течією – кордон лісництва». Під час походження маршруту студенти знайомляться з сучасними фізико-географічними процесами, основна увага приділяється процесам формування заплавної ландшафтів, виконують маршрутне великомасштабне ландшафтне знімання (вимірювання довжини маршруту, прокладення азимутального ходу, складання абрисів маршруту), дослідження особливостей формування антропогенних ландшафтів у долинах гірських річок, негативні наслідки проходження паводків. Виконують опис фацій, на відповідних бланках, на репрезентативних точках: точка №1 – обирається студентами в межах заплави річки Чорна Тиса. *Камеральні роботи*, під час яких на основі маршрутних даних складається опис маршруту та ландшафтна карта маршруту.

- маршрут № 5 «База «Ясіня» – гора Татарука – хребет Свидовець- гора Котел-полонина Татул – база «Ясіня». Під час походження маршруту студенти виконують прив'язку точок спостереження до існуючих картографічних матеріалів (карти масштабу 1:50000, 1:100000), знайомляться з ландшафтними особливостями частини Полонинсько-Чорногірських Карпат, масивом Свидовець. *Камеральні роботи*, під час яких на основі маршрутних даних складається опис маршруту та ландшафтна карта маршруту.

Також під час проходження практики можливо проведення **оглядови маршрутів**:

- «Козьмешик – гора Говерла»
- «с. Солотвине».

Методичні рекомендації:

Кожен студент на практиці веде індивідуальний щоденник. У ньому записуються всі види робіт, маршрути, лекції, описи точок, профілів, власні спостереження.

Вимоги до написання звіту з практики: звіт з практики має містити наступні розділи:

- вступ, в якому розкривається мета, завдання і зміст практики
- загальна фізико-географічна характеристика району проведення практики
- методика польового великомасштабного ландшафтного картографування та профілювання
- аналіз ландшафтно-морфологічної структури, стану ландшафтів та їх господарського використання за основними маршрутами досліджень
- висновки
- додатки до звіту: бланки опису фацій, графічні та табличні матеріали (картосхеми маршрутів, ландшафтні профілі тощо).

Рекомендована література до частини 2:

5. Наскрізна програма навчальних та виробничих практик для студентів географічного факультету/ за ред.П.Г. Шищенка.- К.:РВЦ «Київський університет», 1997.-117 с.
6. Робоча навчальна програма «Ландшафтознавство»/ укладач О.В.Савицька, 2010
7. Видина А.А. Методические указания по полевым крупномасштабным исследованиям. – М., 1962.
8. Геренчук К.І., Раковська Е.М., Топчієв О.Г. Польові географічні дослідження. – К., 1975.
9. Міллер Г.П. Польове ландшафтне знімання гірських територій.- К., 1996.
10. Природа Закарпатської області. – К., 1984.
11. Рахівський район: природа, населення, господарство : навч.-метод. посібник із професійно-орієнтованої практики / Запотоцький С. П., Брайчевський Ю. С., Галаган О. О. та ін.; за ред Я. Б. Олійника. – К. : ВПЦ «Київ. університет», 2016. – 254 с.

Частина 3.

Геоморфологічні дослідження

Перший день практики пропонується проходження ознайомчого маршруту за напрямком: *База – долиною р. Чорна Тиса вгору за течією – «Австрійською дорогою» до витoku р. Чорна Тиса (5 год.)*. Під час маршруту пропонується знайомство з орографією території проходження практики; аналізується ярусність рельєфу і будова вершинних поверхонь межиріч. На прикладі панорами, яка відкривається з району витоків р. Чорна Тиса, студентам пропонується описати вершинні поверхні хребтів, що утворюють три яруси рельєфу, їх морфологічні та морфометричні характеристики.

Наступні дні польової практики присвячуються дослідженню сучасної та давньої морфоскульптури, вивченню структурних факторів, які впливають на рельєф, сучасних геоморфологічних процесів, прояву антропогенних факторів.

Залежно від погодних умов та фізичної підготовки групи, на вибір керівника пропонуються наступні маршрути, присвячені вищеперерахованим темам:

- База – урочище Реп'янець – г.Братківська (6 год.). Протягом маршруту студенти наочно знайомляться з фізико-географічними умовами території, формами рельєфу, сучасними геоморфологічними процесами. Панорама з г.Братківської дає можливість продемонструвати відмінні риси геоморфологічної будови окремих районів Українських Карпат, ознайомити з орографічною будовою району практики.

- База – долиною р. Апшинець – до гирла струмка Ворожечок (4 год.). Дослідження схилів та схилових процесів долини р. Апшинець. Аналіз флювіальних процесів у руслі р. Апшинець. У долині р. Апшинець широко представлені обвальні, осипні, обвальнно-осипні, зсувні, дефлюкційно-осипні, делювіальні схили. Студентам пропонується провести геоморфологічну зйомку схилів долини, зафіксувати на карті ділянки схилів різних типів. При дослідженні флювіального рельєфу визначаються морфометричні показники русла та руслових форм, рельєфу заплави, встановлюються морфологічні риси терас, будуються поперечні профілі долини у характерних точках.

- База – долина струмка Великий Медвежий – г. Чорна Клива (6 год.). Вивчення проявів схилових процесів на прикладі давнього сільового конусу виносу та курумників. Знайомство з причинами прояву сніговальних процесів та їх впливом на переформування рельєфу. Дослідження белігеративних форм рельєфу.

- База – полонина Татул – хр. Котел – Ворожецькі озера (6 год.). Дослідження давньольодовикового рельєфу, геоморфологічних факторів формування лавинних процесів. На прикладі панорами, що відкривається з полонини Татул та хребта Котел, студентам демонструються Герешаські, Ворожецькі та Апшенецькі кари, успадкована трогова долина р. Косівської (Кісви), як елементи реліктової льодовикової морфоскульптури. Безпосередньо на дні карів студентам пропонується провести морфологічні і морфометричні дослідження елементів давньольодовикової морфоскульптури – стінок карів, рігелів, карових озер, моренного акумулятивного рельєфу. Одночасно проводиться геоморфологічна оцінка схилів з точки зору їх лавиноактивності, визначаються потенційні лавинозбори, лавинні лотки тощо.

- База – хр. Кичера – полонина Рінта – г. Татарука – оз. Апшинець – полонина Ворожецька (6 год.). Оглядовий комплексний маршрут, під час якого проводяться дослідження ярусності рельєфу і будови вершинних поверхонь межиріч, на прикладі вершинної поверхні хребта Свидовець, давньольодовикової морфоскульптури, сучасних флювіальних та схилових процесів.

- База – урочище Козьмешик – г. Говерла. Оглядовий маршрут, присвячений знайомству з орографічною будовою найвищого масиву Українських Карпат – Чорногори, сучасними геоморфологічними процесами на гірських територіях.

- База – Ясіня – Рахів – Тячів – Углянські печери – Колочава – Синевір – Хуст – Берегове (автомобільний). Оглядовий маршрут, присвячений знайомству із різними геоморфологічними районами Карпат (Рахівські гори, Нижньотисенська западина, Вигорлат-Гутинський масив, Мармароські стрімчаки, Полонина Красна, Межигірська низовина, Берегівське горбогір'я).

У під час маршрутів та у камеральних умовах проводяться консультації студентів щодо теоретичних і практичних питань геологічної та геоморфологічної будови території навчальної практики, ідентифікуються зразки гірських порід та палеонтологічних решток.

Методичні рекомендації:

Маршрути практики доцільно обирати таким чином, щоб студенти під час польового етапу мали можливість ознайомитися з усім різноманіттям сучасної та реліктової морфоскульптури та рельєфоутворюючих процесів. Рекомендується під час проходження маршрутів максимально використовувати картографічні матеріали для формування у студентів навичок орієнтуватися у просторі. Окрім того бажано використовувати ілюстративні матеріали (фотографії, схеми, замальовки) що сприятимуть кращому сприйняттю та засвоєнню матеріалу.

Орієнтовна структура звіту:

Вступ.

I розділ. Загальна структурно-орографічна характеристика Карпатської гірської системи.
II розділ. Орографічна будова Українських Карпат.
III розділ. Загальна геолого-геоморфологічна характеристика Українських Карпат.
IV розділ. Сучасні геоморфологічні процеси та форми рельєфу території проходження практики.

V. Реліктові форми рельєфу поширені на території проходження практики.

Висновки.

Рекомендована література до частини 3:

1. Ананьев Г.С., Дмитриева Л.А. Геолого-геоморфологическая практика в Карпатах (методическое пособие). Изд-во МГУ, 1972. – 90 с.

2. Бортник С.Ю. Методи польових географічних досліджень. Вивчення рельєфу та рельєфоутворюючих відкладів: навчальний посібник / С.Ю. Бортник, Н.М. Погорільчук, О.В. Ковтонюк. -К.: «Прінт-сервіс», 2015. – 165 с.

3. Геоморфология осевой зоны Восточных Карпат (уч. пос. для практики) / под ред Г.С.Ананьева. Изд-во МГУ, 1981. – 130 с.

4. Гофштейн И.Д. Геоморфологический очерк Украинских Карпат. – К.: Наукова думка, 1995. – 85 с.

5. Кравчук Я. Геоморфологія Полонинсько-Чорногірських Карпат. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. – 2008. – 187 с.

6. Рахівський район: природа, населення, господарство : навч.-метод. посібник із професійно-орієнтованої практики / Запотоцький С. П., Брайчевський Ю. С., Галаган О. О. та ін.; за ред Я. Б. Олійника. – К. : ВПЦ «Київ. університет», 2016. – 254 с.